

MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 2, 2018. Issue 1.

CIP - Каталогизacija u publikaciji
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње
COBISS.CG-ID 32743952

ISSN 2536-5592

Publisher

Center for Geopolitical Studies

Časopis *Montenegrin Journal for Social Sciences* upisan je u evidenciju
medija, Ministarstva kulture Crne Gore pod rednim brojem 782.

MJSS
MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 2, 2017. Issue 1. Podgorica June 2018.

Editor in Chief: Živko Andrijašević

Editors: Adnan Prekić, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević

International editorial board: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA.

Montenegrin Journal for Social Sciences is indexed in: CEOL-Central and Eastern European Online; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA-Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index.

Proofreading and lecture: Danijela Milićević

Address: Danila Bojovića bb 81 400 Niksic, Montenegro;

E-mail: mjss@ac.me

www.mjss.ac.me

Prepress and print: Pro file – Podgorica

Circulation: 200 copies

CONTENTS:

MONTENEGRIN STATE IDEA AT THE BEGINNING OF THE TWENTY FIRST CENTURY Zivko ANDRIJASEVIC	7
THE NEW APPROACH OF THE US ADMINISTRATION TOWARDS THE WESTERN BALKANS Damir MARUSIC	25
VOTER MOBILIZATION IN A FROZEN ENVIRONMENT: A COMPARISON OF OLD AND NEW CANVASSING APPROACHES IN MONTENEGRO Nemanja STANKOV	35
DENTAL ANTHROPOLOGY: AN OVERVIEW OF CURRENT APPLICATION AND TECHNIQUES Marija EDINBOROUGH	55
INDUSTRIAL HERITAGE MANAGEMENT: POLISH PERSPECTIVE Weronika POKOJSKA	73
ETHICS AND HEROISM IN ORAL TRADITION OF THE MONTENEGRIN NATIONAL MOVEMENT Jovana DJURIC	85
REVIEWS:	99
BOOK REVIEW: WHEN SCIENCE OVERCOMES IDEOLOGY Zivko Andrijasevic, Montenegrin ideology 1860-1918. Montenegrin state ideology during the reign Nikola I Petrovic Njegos, Cetinje 2017. Milivoj BESLIN	101
REVIEW: SCIENTIFIC CONFERENCE prof. dr Branislav Bato Kovačević – Nikšić, 10. april 2018. MarijanPREMOVIC	105

Glavni i odgovorni urednik: Živko Andrijašević

Urednici: Adnan Prekić, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević

Međunarodni uređivački odbor: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA.

Montenegrin Journal for Social Sciences indeksira se u sledećim naučnim bazama: CEOL-Central and Eastern European Online; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA-Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index.

Lektura i korektura: Danijela Milićević

Adresa: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Crna Gora;

E-mail: mjss@ac.me

www.mjss.ac.me

Priprema i štampa: Pro file – Podgorica

Tiraž: 200

SADRŽAJ:

CRNOGORSKA DRŽAVNA IDEJA NA POČETKU 21.VIJEKA Živko ANDRIJAŠEVIĆ	7
NOVI PRISTUP AMERIČKE ADMINISTRACIJE PREMA ZAPADNOM BALKANU Damir MARUŠIĆ	25
MOBILIZACIJA GLASAČA U STATIČNOM OKRUŽENJU: POREĐENJE STAROG I NOVOG PRISTUPA PRIDOBIVANJA GLASAČA U CRNOJ GORI Nemanja STANKOV	35
DENTALNA ANTROPOLOGIJA: PRIKAZ TEHNIKA I VAŽEĆE PRIMJENE Marija EDINBOROUGH	55
UPRAVLJANJE INDUSTRIJSKIM NASLJEĐEM: ISKUSTVA POLJSKE Weronika POKOJSKA	73
ČOJSTVO I JUNAŠTVO U USMENOJ TRADICIJI CRNOGORSKOG NACIONALNOG POKRETA Jovana ĐURIĆ	85
PRIKAZI:	99
PRIKAZ KNJIGE: KADA NAUKA SAVLADA IDEOLOGIJU (Živko Andrijašević, Crnogorska ideologija 1860–1918. Državna ideologija Crne Gore u vrijeme vladavine Nikole I Petrovića Njegoša, Cetinje, 2017.) Milivoj BEŠLIN	101
OSVRT SA NAUČNE KONFERENCIJE: prof. dr Branislav Bato Kovačević – Nikšić, 10. april 2018. MarijanPREMOVIĆ	105

Pregledni rad**CRNOGORSKA DRŽAVNA IDEJA NA POČETKU 21.VIJEKA**Živko ANDRIJAŠEVIĆ¹

Univerzitet Crne Gore – Filozofski fakultet/odsjek za istoriju

email: ziman@t-com.me

ABSTRACT:

In every society exists a state idea that expresses the meaning and purpose of the state in which it lives or through which is stated for what and to whom their state serves. Thus, the idea of the state contains reasons through which is explained the meaning and purpose of its existence. In societies that are to a high degree nationally or religiously homogenous, often exists one dominant state idea. Such societies understand the state as a safety system in service of the dominant identity that serves to its defence and sustainability. Mostly, these are societies in which exists a dominant nation that thinks it has created the state, or that in fact created the state in which it presents absolute majority. Due to that, these societies have one, almost absolutely accepted state idea. Certainly, there are, but in significantly lower number, nationally and confessionally heterogenic societies in which exists a dominant state idea, even if these are not societies that primarily function as sum of national or religious identities, neither societies in which it is possible to establish hierarchy of these identities. Majority of these identities consider state identity for their primary characteristic i.e. belonging to the state, so that it happens that few national identities within state have one joint national (state) identity. In accordance to that, it is possible that different national identities have the same state idea. Indeed, in societies like this, the state is not understood as protector of this or that identity, as it is case in majority of societies with dominant nation, but as the guarantee of security and development for all. The best example of a society with this type of the

¹ **Prof. Dr Živko Andrijašević (Bar, 1967)**, full professor at the Department of History of the University of Montenegro. Its narrower scientific research area is the political and social history of Montenegro of the 19th and 20th centuries and the history of ideas.

state idea is the USA. Finally, there are multinational societies in which the most numerous national group does not have absolute majority and due to that neither it has the strength to make its idea of the state as dominant.

KEY WORDS:

Montenegro; Identity; Nation; 21st century.

SAŽETAK:

U svakom društvu postoji ideja o državi, kojom se iskazuje smisao i svrha postojanja države u kojoj ono živi, odnosno, kojom se iskazuje čemu ili kome njihova država služi. Ideja države, dakle, sadrži razloge kojima se objašnjava smisao i svrha njenog postojanja. U društvima koja su u velikoj mjeri nacionalno ili vjerski homogena, najčešće postoji jedna dominantna ideja o državi. Takva društva državu doživljavaju kao sigurnosni sistem u službi dominantnog identiteta, koji služi njegovoj odbrani i održivosti. Uglavnom je riječ o društvima u kojima postoji dominantna nacija, koja smatra da je stvorila državu, ili koja uistinu i jeste stvorila državu u kojoj čini apsolutnu većinu. Zbog toga ovakva društva imaju jednu, gotovo apsolutno prihvaćenu ideju o državi. Postoje, naravno, ali u znatno manjem broju, nacionalno i konfesionalno heterogena društva u kojima postoji jedna dominantna ideja o državi, iako to nijesu društva koja prevashodno funkcionišu kao zbir nacionalnih ili vjerskih identiteta, niti su to društva u kojima je moguće uspostaviti hijerarhiju ovih identiteta. Većina ovih identiteta smatraju za svoje prvo obilježje – državni identitet, odnosno, pripadnost državi, tako da se dešava da nekoliko nacionalnih identiteta unutar jedne države imaju jedan zajednički, nadnacionalni (državni) identitet. Shodno tome, moguće je da različiti nacionalni identiteti imaju istu ideju o državi. Naravno, država se u ovakvim društvima ne doživljava kao zaštitnik ovog ili onog identiteta, kao što je slučaj u većini društava sa dominantnom nacijom, već kao garant sigurnosti i napretka svih. Najbolji primjer društva s ovakvom idejom države su SAD. Napokon, postoje i višenacionalna društva u kojima najbrojnija nacionalna grupacija nema apsolutnu većinu, pa samim tim ni snagu da svoju ideju države učini dominantnom.

KLJUČNE RIJEČI:

Crna Gora; Identitet; Nacija, 21.vijek.

U svakom društvu postoji ideja o državi, kojom se iskazuje smisao i svrha postojanja države u kojoj ono živi, odnosno, kojom se iskazuje čemu ili kome njihova država služi. Ideja države, dakle, sadrži razloge kojima se objašnjava smisao i svrha njenog postojanja. U društvima koja su u velikoj mjeri nacionalno ili vjerski homogena, najčešće postoji jedna dominantna ideja o državi. Takva društva državu doživljavaju kao sigurnosni sistem u službi dominantnog identiteta, koji služi njegovoj odbrani i održivosti. Uglavnom je riječ o društvima u kojima postoji dominantna nacija, koja smatra da je stvorila državu, ili koja uistinu i jeste stvorila državu u kojoj čini apsolutnu većinu. Zbog toga ovakva društva imaju jednu, gotovo apsolutno prihvaćenu ideju o državi. Postoje, naravno, ali u znatno manjem broju, nacionalno i konfesionalno heterogena društva u kojima postoji jedna dominantna ideja o državi, iako to nijesu društva koja prevashodno funkcionišu kao zbir nacionalnih ili vjerskih identiteta, niti su to društva u kojima je moguće uspostaviti hijerarhiju ovih identiteta. Većina ovih identiteta smatraju za svoje prvo obilježje – državni identitet, odnosno, pripadnost državi, tako da se dešava da nekoliko nacionalnih identiteta unutar jedne države imaju jedan zajednički, nadnacionalni (državni) identitet. Shodno tome, moguće je da različiti nacionalni identiteti imaju istu ideju o državi. Naravno, država se u ovakvim društvima ne doživljava kao zaštitnik ovog ili onog identiteta, kao što je slučaj u većini društava sa dominantnom nacijom, već kao garant sigurnosti i napretka svih. Najbolji primjer društva s ovakvom idejom države su SAD. Napokon, postoje i višenacionalna društva u kojima najbrojnija nacionalna grupacija nema apsolutnu većinu, pa samim tim ni snagu da svoju ideju države učini dominantnom.

Za stabilnost države i društva važno je da postoji dominantna ideja države, a to znači: da apsolutna većina društva, zbog istih razloga, trajanje države u kojoj živi prepoznaje kao svoj interes i potrebu. Postoji u “Hadrijanovim memoarima” Margerit Jursenar, rečenica kojom car Hadrijan govori o važnosti da svi podanici prepoznaju ideju ili smisao države: “Nastojao sam da i posljednji obespravljeni stvorovi, čistači gradskih đubrišta, izgladnjeli varvari koji lutaju oko granica, nađu svoj interes u trajanju Rima.” Upravo je u tome suština ideje države – svi treba da “nađu svoj interes” u njenom postojanju. Ali, iako je dominantna ideja države od izuzetne važnosti za državnu vlast, ona se društvu ne može nametnuti državnim

instrumentarijem. Državnim instrumentarijem mogu se samo stvarati uslovi da ideja države osnaži, da postane prihvatljivija ili da se u nju vjeruje s više razloga. Uporišta ideje države uvijek su konkretna i realna, i nalaze se u stvarnosti, a ne u ideološko-političkim predstavama o toj stvarnosti. Da nije tako, totalitarni sistemi ili države koje su stvorene političkim dogovorom ili diktatom, teško da bi doživjele kraj. Dakle, državna ideja mora, nezavisno od političke volje, postojati u većinskom dijelu društva kao njegovo iskreno uvjerenje, ali i kao iskaz zajedničkih potreba ili interesa.

I ideja države u Crnoj Gori imala je svoje različite sadržaje, ali da bi se razumjele njene savremene manifestacije, potrebno je najprije ukazati na istorijsku osnovu koja utiče na njen karakter. Nezavisna crnogorska država nastala je u ranom srednjem vijeku, a na njenom čelu bila je domaća vladarska porodica. Krajem XII vijeka ona je pokorena od strane srpskog vladara Stefana Nemanje i pripojena srpskoj državi. Nakon nešto više od 150 godina, crnogorska država je obnovljena pod vlašću nove domaće dinastije, da bi krajem XV vijeka ponovo bila pokorena od Osmanskog carstva. Od osmanske vlasti Crna Gora se oslobodila krajem XVII i početkom XVIII vijeka. Na njenom čelu bili su vladari iz porodice Petrović-Njegoš. Zvanično međunarodno priznanje dobila je na Berlinskom kongresu (1878). Crnogorska država je tokom nešto više od jednog vijeka oslobodilačkim ratovima širila svoju teritoriju, tako da je na početku samostalnog državnog života imala oko 1.500 kvadratnih kilometara, a na kraju oko 14.000 kvadratnih kilometara. Godine 1914. stanovništvo sa 30% teritorije Crne Gore, bilo je u njenom sastavu nepune dvije godine, a stanovništvo sa drugih 30% teritorije, oko 35 godina. Nakon završetka Prvog svjetskog rata Crna Gora je pripojena Srbiji, te je kao njen dio ušla u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca (Kraljevinu Jugoslaviju). U jugoslovenskoj kraljevini ona je izgubila svaki oblik administrativne posebnosti, da bi 1945. godine, kada je stvorena jugoslovenska država pod vlašću Komunističke partije, ponovo dobila nešto izmijenjene granice i postala jedna od šest federalnih jedinica. U vrijeme jugoslovenske krize, u Crnoj Gori je 1989. godine izvršen prevrat, kojim je na vlast došlo partijsko rukovodstvo naklonjeno srpskom lideru Slobodanu Miloševiću. Poslije raspada Jugoslavije (1991), Crna Gora je nastavila da živi u zajednici sa Srbijom, da bi tek 2006. godine raspisala referendum o nezavisnosti, na kome se većina građana izjasnila za nezavisnost.

Od kada je postala nezavisnom državom, vlast u Crnoj Gori projektuje nacionalni identitet društva, koji vremenom dobija ne samo karakter zvaničnog, nego i dominantnog. Tokom XIX vijeka državna vlast zbog dinastičkih interesa proklamuje stav da su Crnogorci etnički i nacionalno Srbi, a da je najvažniji politički cilj Crne Gore – stvaranje ujedinjene države srpskog naroda, na čelu sa crnogorskim vladarem. Od 1918. godine, kada je Crna Gora ukinuta kao država, a njena dinastija detronizovana prevratom, javlja se pokret za njenu obnovu, a sa njim i teorije o nacionalnoj posebnosti Crnogoraca. Ovaj pokret za afirmaciju crnogorske državnosti i nacionalne individualnosti imao je veliki broj pristalica. Uspostavljanjem režima KPJ 1945. godine, stanoviše o crnogorskoj nacionalnoj posebnosti dobilo je status zvaničnog. Na prvom popisu u Jugoslaviji nakon Drugog svjetskog rata (1948), stanovništvo Crne Gore je prvi put dobilo mogućnost da se izjasni i o nacionalnoj pripadnosti, za razliku od svih prethodnih popisa, kada je samo iskazivalo vjersku pripadnost. Oko 90% stanovništva tada se iskazalo nacionalnim Crnogorcima. Na narednim popisima taj procenat je opadao (1953 – 86%; 1961 – 81%; 1971 – 67%; 1981 – 68%; 1991 – 61%). Broj nacionalnih Srba se uglavnom kretao oko 3%, da bi na posljednjem popisu u socijalističkoj Jugoslaviji iznosio 9%. Na popisima u XXI vijeku, dolazi do drastičnog obrta: na popisu iz 2003. godine, Crnogoraca je bilo 43%, a Srba 32%, dok je na posljednjem popisu (2011) Crnogoraca 45%, a Srba 28%. Na sve transformacije nacionalnog opredjeljenja Crnogoraca, uvijek su presudno uticale političke okolnosti, odnosno, određenje koje o nacionalnom karakteru crnogorskog društva ima vlast.

Crnogorsko društvo je tokom nešto više od jednog stoljeća, imalo nekoliko ideja o državi. Prvih godina XX vijeka počinju se oblikovati dvije ideje o državi Crnoj Gori, koje su se, nakon uvođenja parlamentarizma (1905) iskazivale kroz dvije suprotstavljene političke grupacije. Pobornici jedne ideje, smatrali su da država Crna Gora treba da služi opštim nacionalnim ciljevima, ili svesrpskom ujedinjenju, ali ne i da zbog tih ciljeva izgubi svaku prepoznatljivost. Pobornici druge ideje, smatrali su da država Crna Gora treba bezuslovno da posluži ostvarivanju ovih nacionalnih ciljeva. Pobornici prve ideje smatrali su da država Crna Gora ima utemeljenje da bude ravnopravan politički činilac sa Srbijom, dok su pobornici druge smatrali da njena podređena politička pozicija u odnosu na Srbiju, ima potpuno opravdanje. Tako su nastale, uslovno kazano, procrnogorska i prosrpska ideja države u Crnoj Gori. Ovakva podjela morala je nastati zbog načina na koji je tekao proces stvaranja crnogorske države, jer državu Crnu Goru istorija, nažalost, nije stvorila u jednom komadu.

Sve do 1918. godine u Crnoj Gori je bila dominantna procrnogorska ideja države (ali ne i ideja nacije), koju je snagom svih svojih institucija podržavala crnogorska vlast. Tek odlukama tzv. Podgoričke skupštine ova ideja je izgubila dominantnu poziciju. Tada se među pobornicima dvije ideje države programski uobličavaju dva odgovora na pitanje o budućnosti Crne Gore i države čiji je dio, kao i dva odgovora na pitanje o svrsi i smislu njenog postojanja. Pobornici pobjedničke ideje smatraju da je Crna Gora završila svoju istorijsku i državnu misiju, i da je njena budućnost da bude jedna od oblasti nove države. Pobornici one druge, smatraju da Crna Gora ima istorijsko i državno pravo da dobije naglašeniju političku posebnost u novoj državi, pa čak i da figurira kao njen konstitutivni činilac. Unutar obje ideje mogla su se prepoznati i krajnja rješenja u vezi sa političkom budućnosti Crne Gore, u slučaju da jugoslovenska monarhija ne opstane. Pobjednici iz 1918. godine podržavali su koncepciju o Crnoj Gori kao dijelu ujedinjenih srpskih zemalja, dok je poražena strana zagovarala obnovu državne nezavisnosti.

Ideja države koja je od 1918. godine bila dominantna u Crnoj Gori, poražena je nakon završetka Drugog svjetskog rata. Nova socijalistička Jugoslavija, koja je stvorena 1945. godine, bila je svojim uređenjem i ideologijom u potpunosti naklonjena ideji o crnogorskoj posebnosti – državnoj i nacionalnoj, i ova ideja od tada postaje dominantna u Crnoj Gori. Pobornici državne ideje o Crnoj Gori kao pokrajini ujedinjenog Srpstva, bili su poraženi i marginalizovani, budući da su uglavnom bili ideološka sabraća kolaboracionističkog četničkog pokreta. Ali, težak udarac ovoj ideji države nijesu nanijeli samo partizani, već joj je još teži udarac zadala društvena stvarnost poslije 1945. godine. Gigantski uspjesi u društveno-ekonomskom razvoju Crne Gore poslije 1945. godine, i najpovoljniji uslovi za socijalni preobražaj i napredak svakog pojedinca – bio on iz četničke ili partizanske porodice, davali su smisao i opravdanje ideji crnogorske posebnosti u Jugoslaviji, i za kratko vrijeme je učinili superiornom. Pokazalo se da snagu ideje prevashodno određuje stvarnost u kojoj postoji, a ne snaga kojom se ona nameće.

Stvarnost koja je davala snagu pobjedničkoj ideji države u Crnoj Gori, počela je da se mijenja sedamdesetih godina XX vijeka. Tada počinje da biva sve jača systemska, politička i ekonomska kriza jugoslovenske države, uz snaženje nacionalnih i nacionalističkih tendencija. Ovakva dešavanja morala su imati uticaja i na Crnu Goru. Najprije dolazi do aktuelizacije crnogorskog nacionalnog

pitanja, i vraćanja na dnevni red pitanja koje je često postavljano između 1918. i 1945. godine: Što je u crnogorskom identitetu srpsko, a što crnogorsko? Kao prirodan slijed ove višedecenijske dileme, od početka devedesetih godina XX vijeka razmišlja se i o državnom statusu Crne Gore: sa Srbijom ili samostalno? Tako su se, u vrijeme kulminacije jugoslovenske krize, ponovo u javnom životu Crne Gore našle dvije ideje države, zasnovane na političkom nasljeđu stvorenom poslije 1918. godine. Sučeljavanje ove dvije ideje započelo je poslije 1989. godine i tzv. antibirokratske revolucije, kada će većina crnogorskog društva podržavati stanovište o državnoj budućnosti Crne Gore u zajednici sa Srbijom i "srpskim zemljama". Ali, crnogorska i jugoslovenska stvarnost nije bila naročito naklonjena ovoj ideji. Uslijedili su ratovi, ekonomsko propadanje, masovni zločini u ime nacije... Ubrzo, krajem devedesetih godina (1997), zahvaljujući promjenama u političkom životu Crne Gore, odnosno rascjepa u vladajućoj partiji, dolazi do uspona druge državne ideje, one koja zagovara crnogorsku državnu nezavisnost. Naj snažniji činioци ovog sučeljavnaja bile su dvije dominantne političke grupacije, koje se kolokvijalno nazivaju prosrpskim i procrnogorskim blokom.

Crnogorsko političko iskustvo u posljednjih sto godina upućuje na zaključak da ni jedna ni druga ideja nema dovoljnu snagu da potre, preobliči ili asimilira onu drugu. U periodu od 1918. do 2006. godine, četiri puta su se smjenjivale dvije ideje države u Crnoj Gori: 1918, 1945, 1989. i 2006. godine. Riječ je o događajima različitog političkog karaktera i legitimiteta, ali istih posljedica za ideju države. Dva puta je tzv. srpska ideja države u Crnoj Gori uspjela da se nametne kao dominantna (1918, 1989), a dva puta je dominantnija bila crnogorska (1945, 2006). Srpska ideja države je oba puta postala pobjednička zahvaljujući političkom prevratu, koji je sproveden uz podršku jedne susjedne države, dok je pobjeda crnogorske prvi put bila rezultat trijumfa revolucionarnog pokreta, a drugi put rezultat demokratski sprovedenog referenduma. Uglavnom, svaka je u posljednjih stotinu godina bila dva puta pobjednik i dva puta gubitnik, i obje su po jednom pobjeđivale u vrijeme globalnih političkih promjena, a po jednom u vrijeme sučeljavanja unutar države u kojoj se Crna Gora nalazila. Stav prema jednoj ili drugoj ideji, crnogorsko društvo je najdirektnije iskazalo na referendumu o državnoj nezavisnosti 2006. godine. Tada je 55,5% građana bilo za državnu nezavisnost Crne Gore, a 44,5% za njen državni savez sa Srbijom. Rezultati referenduma pokazali su odnos snaga između dvije ideje države u Crnoj Gori i potvrdili njihovo istorijsko utemeljenje. Pokazalo se i da pobjeda jedne ideje, bila ona, uslovno kazano, crnogorska ili srpska, nikada ne znači trajnu marginalizaciju one druge.

Omjer snaga, učestalost promjena, ali i rezultati svih pobjeda od 1918. do 2006. godine, ne ukazuju samo na kontinuitet podijeljenosti Crne Gore na dva gotovo jednaka politička i ideološka pola, već i na činjenicu da je gotovo polovina njenih građana uvijek protivnik političkog rješenja koje se smatra pobjedničkim. To je izuzetno važan podatak, i rijetka politička pojava u evropskoj historiji. Mi, dakle, živimo u državi koju gotovo polovina njenog društva nije željela. Time ne želimo reći da su protivnici ideje državne nezavisnosti iz 2006. godine, obavezno protivnici nezavisne crnogorske države 2016. godine, već da je njihova ideja države suprotna od one koja je dominantna danas. Takvo nas stanje stvari obavezuje na najozbiljnije razmišljanje o ideji države koja bi mogla da doprinese drugačijoj ili povoljnijoj strukturi podjele u Crnoj Gori, i što je još važnije, da umanjí posljedice koje ovakvo stanje stvari proizvodi. Potrebna nam je, dakle, nova ideja države u Crnoj Gori. Naravno, ova nova ideja države ne bi ni u kom slučaju značila negaciju pobjedničke ideje iz 2006. godine, i njenih najvažnijih tekovina, ali bi morala biti u mnogo čemu prihvatljiva i za one čija je ideja tada izgubila. Pobjednici iz 2006. godine ne smiju napraviti grešku koju su napravili pobjednici iz 1918, 1945. i 1989. godine, pokušavajući da svoju ideju nametnu i onoj gubitničkoj polovini Crne Gore. To se nije pokazalo kao trajno i održivo rješenje. U mnogo čemu ni kao dobro rješenje. O kakvom bi se onda rješenju moglo razmišljati nakon pobjede crnogorske državne ideje 2006. godine? Ili, kakva bi trebalo da bude ta nova ideja države, u kojoj bi većina pobornika i jedne i druge, da parafraziramo Margerit Jursenar, “našla svoj interes” u postojanju Crne Gore?

Prije nego se ponudi odgovor na pitanje o karakteru ideje države u Crnoj Gori nakon 2006. godine, važno je dati neka objašnjenja o ambijentu u kojem se danas na ovo pitanje traži odgovor. Najprije treba konstatovati da su do referenduma 2006. godine, dvije dominantne ideje države u Crnoj Gori iskazivale dva stava prema njenom državnom statusu, dok su poslije obnove nezavisnosti počele da iskazuju odnos prema karakteru države koja je stvorena. Drugim riječima, do 2006. godine se različito odgovaralo na pitanje – da li Crna Gora treba da bude nezavisna država, a poslije 2006. – kakva treba da bude nezavisna crnogorska država? Ali, nije došlo samo do promjene pitanja, već i do izvjesnih razlika unutar grupacije koja je 2006. godine, na prvo pitanje odgovarala na isti način. Naime, na referendumu 2006. godine 55,5% građana Crne Gore podržalo je obnovu državne

nezavisnosti. Ali, u ovoj skupini ne nalaze se samo nacionalni Crnogorci, već i većina Muslimana, Bošnjaka, Albanaca i Hrvata koji žive u Crnoj Gori. Da li svi oni i danas, obavezno i bezrezervno, podržavaju ideju države koju imaju Crnogorci? Oni jesu, i to je nesporno, većinski podržali ideju nezavisne države 2006. godine, ali da li danas podržavaju ideju države Crne Gore koju imaju nacionalni Crnogorci? Ili, da li oni danas, na isti način kao i nacionalni Crnogorci, vide smisao i svrhu države za koju su zajedno glasali? Ipak, jedno je ideja države kada je riječ o državnom statusu Crne Gore, a drugo kada je riječ o njenom unutrašnjem karakteru.

Na osnovu iskaza u javnom i političkom životu, očigledno je da su nakon referenduma, posebno Bošnjaci i Albanci, formirali svoj stav o svrsi i smislu države u kojoj žive, i taj stav nije isti kao onaj koji imaju nacionalni Crnogorci. Crnogorci i njihovi referendumski saveznici iz drugih nacija, osim u načelima, danas očigledno nemaju istovjetan stav o tome kakav treba da bude unutrašnji karakter države Crne Gore. Danas i Bošnjaci i Albanci imaju svoju ideju države, i oni o karakteru i svrsi države Crne Gore razmišljaju na osnovu interesa sopstvene nacije. Na isti način razmišljaju i predstavnici drugih nacionalnih grupacija u Crnoj Gori, koji poistovjećuju svoj nacionalni interes sa interesom države Crne Gore. Prema njihovom mišljenju, kvalitet države Crne Gore određuje se na osnovu prostora koji im se pruža za afirmaciju sopstvene nacije, a smisao države se svodi na garantovanje njihove posebnosti i autonomnosti. Upitajmo se onda: Koja nacija razmišlja o Crnoj Gori polazeći od potreba i interesa svih nacionalnih grupacija zajedno, i od interesa Crne Gore kao državne cjeline? Očito nijedna, pa ni ona koja je statistički najveća, i koja se opravdano smatra nosiocem ideje obnove državne nezavisnosti. Čak i nacionalni Crnogorci prosuđuju o kvalitetu i smislu crnogorske države na osnovu prostora koji im država daje za afirmaciju njihovog identiteta, a ne na osnovu kvaliteta i smisla države u cjelini. Što to onda znači? Da svaka od crnogorskih nacija, ideju koju njihova nacija ima o državi, smatraju idejom države koja treba da se odnosi na čitavo crnogorsko društvo. A to znači da u crnogorskom društvu ne postoji jedna dominantna ideja države, odnosno, da ni jednu ideju države ne podržava više od 45% crnogorskog društva. I tu počinje problem – ne za ideju države u Crnoj Gori, već za državu Crnu Goru.

Ako se držimo popisne statistike, onda uslovno možemo zaključiti da je najdominantnija ideja države, ona koju podržava oko 45% stanovništva Crne

Gore, odnosno nacionalni Crnogorci. Drugu ideju po snazi, podržava oko 30% stanovništva srpske nacionalnosti, kojima svakako treba dodati i one koji politički misle isto što i oni, a na popisu se izjašnjavaju kao Crnogorci. Treća po snazi, bila bi ideja države koju imaju politički i institucionalni najostvarenije, tzv. manjinske nacije – Bošnjaci i Albanci. Iskazano brojkama, i razumije se uslovno rečeno, pobornicima ove ideje države moglo bi se smatrati oko 15% stanovnika Crne Gore.

Ovi podaci ukazuju da u Crnoj Gori deset godina nakon obnove nezavisnosti ne postoji ideja države koja bi bila apsolutno dominantna ili koja bi bila zajednička različitim nacionalnim identitetima. Ako te ideje nema, onda to znači da apsolutna većina državljana Crne Gore ne prepoznaje na isti način smisao i svrhu države u kojoj živi. Za razliku od apsolutne većine Amerikanaca ili Španaca, koja na isti način prepoznaje smisao i svrhu svoje države, ili većine Hrvata u Hrvatskoj ili Srba u Srbiji, država Crna Gora nema dominantnu ideju države koja je činilac njene društvene homogenosti. Takvu pojavu, samo sa tragičnim posljedicama, imamo i u Bosni i Hercegovini, koja kao državna cjelina postoji samo dok traje gvozdeni обруч oko nje – austrougarski, jugoslovenski, dejtonski. Dominantnu ideju države nije u svojim posljednjim decenijama imala ni Jugoslavija, već je svaka od konstitutivnih nacija, svoju ideju države pretpostavljala onoj zajedničkoj. Takav pristup učinio je i današnju Bosnu i nekadašnju Jugoslaviju federacijom nacija, koja na Balkanu, kao model na kome treba da počiva ustrojstvo države, nije održiva na duži rok.

Ako na osnovu karaktera ideje države sudimo o karakteru današnje Crne Gore, onda je ona već napravila prvi korak da postane društvo koje je federacija nacija. Tim prije što ona ima matematički preduslov za to. Iako matematička sličnost nije u ovakvim promišljanjima dobar argument, isto kao ni bilo kakve mehaničke analogije, navodimo nacionalnu strukturu Bosne i Hercegovine 1991. godine: 43,5% Muslimana, 31% Srba, 17% Hrvata. Iako nevažeće kao argument, ove brojke, isto kao i one koje se odnose na Crnu Goru, moramo imati u vidu kada danas tražimo odgovor na pitanje o novoj ideji države.

Konačno, kakva nam ideja države danas treba? Najjednostavnije rečeno, potrebna nam je ideja države koja se odnosi na interes cjelokupne Crne Gore, a ne ideja države koju jedna od nacija, pa makar i ona najbrojnija, ima o državi Crnoj Gori. I

koju najbrojnija nacija pokušava da nametne kao državnu ideju čitave Crne Gore, poistovjećujući svoj nacionalni interes sa interesom Crne Gore. Priznaćemo da ideja o obnavljanju nezavisne države 2006. godine jeste suštinski i tradicijski ideja ove nacije, ali država koja je stvorena – nije samo njena. Upravo zbog toga je neophodno da pobjednici iz 2006. godine, odnosno, Crnogorci kao većinska nacija, budu nosioci državne ideje kojom će se iskazivati potrebe i interesi većinskog dijela Crne Gore, a ne samo njihove nacije ili njenog najvećeg dijela. To je nova ideja države koja je potrebna Crnoj Gori. Ovom idejom bi se jedino moglo spriječiti stalno sučeljavanje dvije vodeće ideje države, ideje dvije najveće nacije, i što je još važnije, jedino tako je moguće zaustaviti kretanje crnogorskog društva ka modelu federacije nacija.

Nacionalni Crnogorci, kao većinska nacija u Crnoj Gori, i kao nacija koja se u najvećem stepenu identifikuje sa državom Crnom Gorom - njenom tradicijom i interesima, trebalo bi da budu nosioci nove ideje države. To znači da bi oni trebalo da se odreknu percepcije Crne Gore koja se isključivo zasniva na sopstvenim nacionalnim interesima, i da u svom javnom i političkom djelovanju zastupaju ideju države koja iskazuje interese ne samo crnogorskog, već i djelova ostalih nacionalnih identiteta. Ova ideja ponudila bi model po kojem bi se državni interes i osjećanje, izdiglo iznad nacionalnog. I što je posebno važno: da bi taj model uopšte imao vrijednost, on jasno i nedvosmisleno mora biti definisan kao neasimilatorski.

Nova ideja države, čiji bi glavni pobornik trebalo da bude većinska nacija (Crnogorci), morala bi po svom karakteru da bude nadnacionalna, te bi stoga bilo potrebno da većinska nacija u svom identitetskom samodefinisanju na prvo mjesto stavlja državno, a ne etničko određenje. Crnogorska nacija bila bi dominantno definisana kao zajednica državljana, a to znači: zajednica građana čija je bliskost utemeljena na određenom istorijskom (političkom) iskustvu, a ne zajednica sunarodnika, koju vezuje isto etničko porijeklo. Samo nacija sa takvoj identitetskom koncepcijom, može biti nosilac nadnacionalne državne ideje. Opravdanost prijedloga da najbrojnija nacija u Crnoj Gori zastupa ideju države koja se ne odnosi samo na sopstvene interese i potrebe, već i interese i potrebe drugih nacija, može se najjednostavnije dokazati brojkama. Zar nije logično da nacija koja čini 45% društva, mora razmišljati o tome što o ideji države misli ostatak od 55%? Nije realno niti održivo, da nacija koja ima 45% udjela u

nacionalnoj strukturi države, sopstveni nacionalni interes nametne kao glavni činilac u određivanju karaktera države. Nacionalna, politička ili ideološka grupacija, koju čini 45% društva, jednostavno, ne može imati dovoljnu snagu za ostvarivanje takvog cilja. Takvu moć nemaju ni nacije koje čine 60% stanovništva jedne zemlje. Uzmimo kao primjer Makedoniju, gdje oko 60% nacionalnih Makedonaca, dakle apsolutna većina, nema vidnijeg uspjeha u pokušajima da sopstvenu ideju države učini dominantnom, a državu stabilnom. Regionalna iskustva ukazuju da je ideju države koju ima najbrojnija nacija, jedino moguće učiniti apsolutno dominantnom u zemljama gdje jedna nacija ima barem dvotrećinsku većinu. Crna Gora, baš kao ni Makedonija, nema nacionalnu strukturu takvog omjera, tako da tzv. vodeća nacija mora tražiti održivi model državne ideje. Upravo jedan od mogućih modela je da ideja države ima nadnacionalni karakter. U sadašnjoj Crnoj Gori, ideja države i, ujedno, pobjednička ideja iz 2006. godine, ne može na drugačiji način ostvariti apsolutnu dominaciju, niti imati privlačnu snagu koja će joj garantovati stalni rast. To je odraz crnogorske realnosti, a ne afiniteta ili težnje nekog teoretičara. I historijsko iskustvo jasno ukazuje da država koju čini nekoliko snažnih identiteta, najveći stepen stabilnosti ostvaruje ako počiva na ideji koja je zajednička svim identitetima, ili koju većine tih identiteta prepoznaju kao njihov zajednički interes. Takav karakter trebalo bi da ima nova ideja države u Crnoj Gori. Posebno je pitanje kakav bi trebalo da bude sadržaj te ideje.

Već je rečeno: Crna Gora ne može biti stabilna i održiva ukoliko se ideja koju jedna od crnogorskih nacija ima o državi, nametne kao državna ideja. To je neminovnost koju najprije uslovljava historijski karakter Crne Gore kao države, a zatim i mnoge druge savremene osobenosti crnogorske države i društva. Zbog toga je Crnu Goru, kao državu, nemoguće trajno utemeljiti na nacionalnoj ideji države - bila ona crnogorska ili srpska, već jedino na ideji države koja ima nadnacionalni karakter. Što je to "nacionalna ideja države"? To je ideja o smislu i svrsi države, koju prihvata i smatra svojom nekoliko nacija koje u toj državi žive, za razliku od nacionalne ideje države, koju prihvata i smatra svojom samo jedna nacija - većinska. Nadnacionalna ideja države u Crnoj Gori bila bi ideja države koju bi, primjera radi, podjednako bliskom smatrali Crnogorci, Srbi, Bošnjaci, Muslimani, Albanci... Svi oni bi, odnosno, većina ovih identiteta, imali sličan stav o smislu i svrsi sopstvene države. Za afirmaciju ove ideje, koja bi doprinijela trajnosti i stabilnosti države, najzainteresovaniji bi trebalo da budu Crnogorci, jer je crnogorska država najvažnije uporište njihovog nacionalnog identiteta i njihova najznačajnija historijska tekovina.

Imajući u vidu državnu poziciju Crne Gore, kao i njen unutrašnji karakter, nova ideja države, po svom karakteru nadnacionalna, mogla bi, u velikoj mjeri, smisao i svrhu postojanja države Crne Gore utemeljiti na njenoj regionalnoj ulozi i značenju. Upravo bi to mogla biti nova ideja države na početku XXI vijeka. Za stvaranje i postojanje takve Crne Gore mogle bi biti zainteresovane gotovo sve crnogorske nacije, jer bi svaka od njih, imajući u vidu karakter društva i crnogorskog okruženja, imala svoj interes i svoju ulogu. Zato bi bilo poželjno da ideja države Crne Gore, koja smisao i svrhu njenog postojanja povezuje s njenim regionalnim značenjem, bude nadnacionalna.

Model balkanske države koja svoj smisao i svrhu ima u regionalnom značenju, i koja takvim značenjem višestruko uvećava svoj potencijal i uticaj, odavno je poznat istoričarima. Takve države su na Balkanu nekada bile Dubrovačka republika i Crna Gora - prva na osnovu ekonomskog, a druga na osnovu političkog značaja. Dubrovačka republika se od srednjeg vijeka, pa do svog nestanka 1808. godine, pozicionirala na Balkanu kao trgovačko-špeditersko-bankarska ispostava za sve okolne zemlje i države. Preko Dubrovnika su Bosna, Srbija, Ugarska..., kasnije i Osmansko carstvo, izvozili svoje proizvode, a dubrovačkim brodovima i špediterima pribavljali ono što im treba. Kao pouzdani trgovački posrednik, Dubrovačka republika je mnogima bila i siguran posrednik u politici, a svim bogatim ljudima bila je sigurno mjesto za njihov novac i dragocjenosti, pa i za njih same. Sve nacije i vjere ondašnjeg Balkana, jednako su bile dobrodošle na teritoriju Dubrovačke republike, ako je ispred nacionalnog i vjerskog bilo neko zanimanje, posao ili političko posredovanje. I što je takođe važno, Dubrovčani jesu bili ljudi narodnosne i vjerske samosvijesti, ali svoju državu nijesu učinili prepoznatljivom u tom smislu.

Sličan je, ali samo u političkom smislu, i nekadašnji regionalni značaj Crne Gore. Zahvaljujući geopolitičkoj poziciji i trajnoj konfrontaciji sa Osmanskim carstvom, Crna Gora je postala glavna ekspozitura ruske politike na ovom dijelu Balkana, i upravo tada ona je trajno osigurala svoju nezavisnost i državnost. Zahvaljujući tome što su se sve do početka XX vijeka glavni ciljevi njene državne politike odnosili na djelovanje u okruženju, država Crna Gora je uživala i posebnu pažnju drugih velikih sila. Da nije bilo tako, nikada 20.000 Crnogoraca ne bi uspjelo da u XVIII vijeku napravi nezavisnu državu, nasuprot višemilonskom Carstvu, i da

osigura ekonomske izvore za svoju državnost. I za njenog glavnog pokrovitelja (Rusiju), kao i za ostale velike sile, Crna Gora je imala značaj kao država samo dok je imala regionalnu ulogu i značenje. Regionalna uloga i značenje crnogorske države, bilo je glavno izvorište smisla i svrhe njenog postojanja. Onog trenutka kada je regionalnu ulogu i značaj izgubila, a to se desilo nakon istjerivanja Osmanskog carstva sa Balkana (1913), ona je završila svoju državnu misiju, a pokazalo se i državni život.

Ovo podsjećanje na primjere iz istorije Balkana, ukazuje da je regionalno značenje obezbjedilo ekonomsku održivost ovim dvjema nevelikim socijalnim i političkim zajednicama, ali je i davalo smisao njihovoj političkoj posebnosti. Bez takvog značenja, niti bi ondašnja Dubrovačka republika bila ekonomski održiva, niti bi ondašnja Crna Gora obezbjeđivala finansijske donacije koje su je činile ekonomski održivom. I što je takođe važno, bez takvog njihovog značenja ni jedna velika sila ne bi se ni jednog trenutka bavila njihovom državnošću i njihovim političkim trajanjem. Izgleda da je neminovnost da male države i društva obezbjeđuju svoj smisao i trajanje pribavljanjem većeg značaja, od onog koje im namijene mali brojevi kojima se iskazuju.

Pokušajmo o ovom istorijskom iskustvu razmišljati danas. Da li Crna Gora može obezbijediti ekonomsku dovoljnost bez regionalnog značenja, i da li je važno da naša politička nezavisnost ima smisao - ne samo za nas same, već i za nekoga oko nas? Ako se na osnovu našeg istorijskog iskustva išta može saznati, onda je neminovnost da naša država ima smisao i svrhu - ne samo za nacije koje u njoj žive, već i za države i nacije koje žive oko nas. To je, kao što je rečeno, obaveza koju nam nameće naša pozicija, karakter našeg društva i naš mali broj. Zbog toga treba razmišljati o novoj ideji države, jer je važno pronaći model koji će Crnoj Gori obezbijediti sigurno državno trajanje i ekonomsku održivost. To je važno i za nacionalne Crnogorce, koji imaju najveću ulogu u formulisanju smisla i svrhe države Crne Gore, ali i za one nacije u Crnoj Gori koje taj smisao i svrhu treba da prepoznaju i prihvate. Ali, ako se državna ideja svede isključivo na zadovoljenje jedne od nacionalnih ideja države, crnogorske ili neke druge, onda ulazimo u krug beskonačnog sučeljavanja. U tom sučeljavanju, jednom će pobijediti crnogorska ideja, drugi put srpska, pa opet ona prethodna, ali će se u stalnom smjenjivanju tih pobjeda i poraza izgubiti ideja Crne Gore kao zajednice različitih identiteta, ideja Crne Gore kao države. Crna Gora je na duži rok neodrživa kao država, ako je

isključivo ustrojena kao “posjed” ili “proizvod” nacionalnih Crnogoraca, isto kao što je neodrživa kao “posjed” ili “proizvod” Srba u Crnoj Gori. Takav “vlasnički” status, bez obzira na snagu političkog činioca koji ga podržava, suprotan je njenom istorijskom karakteru i njenom socijalnom i kulturološkom biću. Svaki pokušaj da se ozakoni “vlasništvo” ove vrste, narušava ravnotežu koja predstavlja formulu mijenijumske održivosti Crne Gore. Nažalost, ni Crnogorci ni Srbi u Crnoj Gori – bili oni ideološki, politički ili nacionalni, uglavnom ne mogu shvatiti da su uvijek pobjeđivali uz pomoć nekog drugog. Crnogorci su sa svojom idejom najčešće pobjeđivali zahvaljujući drugim nacijama koje žive u Crnoj Gori, a Srbi su sa svojom idejom najčešće odnosili pobjedu zahvaljujući drugim državama. Posljednji put se takva nemoć nacije pokazala na referendumu o državnoj nezavisnosti 21. maja 2006. godine. Tada se egzaktno pokazalo da Crnogorci kao nacija nemaju dovoljnu većinu, odnosno da oni sami ne mogu donijeti odluku o nezavisnosti države koju smatraju svojom. Ako su sami stvorili crnogorsku državu, koja je zvanično priznata 1878. godine, nezavisnu crnogorsku državu iz 2006. obnovilo je nekoliko nacionalnih identiteta. Bez podrške drugih, nacionalni Crnogorci bi 22. maj dočekali bez nezavisne države. Zato mnogi problemi za ove, kao i za sve ranije crnogorske pobjednike, nastaju kada počnu zaboravljati kako su do pobjede došli.

Nemogućnost nacionalnih Crnogoraca i nacionalnih Srba u Crnoj Gori da tokom posljednjih stotinu godina osiguraju dominaciju i trajnost sopstvene ideje države, odnosno, da Crnu Goru učine državom koja je po svom karakteru i ideji dominantno crnogorska ili dominantno srpska, ukazuje na nedostatak njihovog integracijskog potencijala, i u krajnjem - na problematičnost njihove ideje države. Sve ono što se u Crnoj Gori dešavalo od početka XX vijeka do danas, pokazuje da ideja Crne Gore i ideja crnogorske države, ipak ne može da počiva na dominantnoj nacionalnoj ideji, bez obzira bila ta ideja srpska ili crnogorska. Drugim riječima, ni jedan ni drugi nacionalni identitet nemaju snagu da budu - Crna Gora. Ali se oni s takvom realnošću ne mire. Tačnije, ne mire se njihovi ideolozi, koji sopstvenu naciju žele da nametnu kao “vlasnika” Crne Gore, a sve druge nacije podstanarima u njihovoj kući. Savremeni nacionalni ideolozi ne uvažavaju stvarnost i činjenice koje stvarnost proizvodi. A stvarnost je da nacija koju zastupaju nema potencijal da bude, kako oni kažu, “vodeća nacija”, pri čemu oni pod “vođstvom” uvijek podrazumijevaju dominaciju, a ne predvodništvo. Oni ne razumiju da se vodeća pozicija ne stiče brojem pripadnika nacije i njihovom vladavinom nad institucijama, već karakterom njene ideje, koja mora biti državna i

modernizacijska. Nacionalni identitet koji pretenduje da bude “vodeća nacija” u Crnoj Gori, kao svoju najvažniju identifikaciju mora imati državu Crnu Goru, a ne posebnost koja počiva na etničkom porijeklu ili vjerskoj pripadnosti. Samo je tako moguće da jedna nacija, i to ona procentualno najveća, postane i “vodeća”.